

till nya utforskade rum där den sjuke gör en form av resa till ett mer autentiskt sätt att vara i världen.

Det är roligt att läsa om hur hon tänkt och kopplat samman tankar från läsningen med de egna observationerna och erfarenheterna i fält. Tonen är resonerande på ett sätt som gör att hennes egna reflexioner bär fram stora delar av avhandlingstexten. Hammarlin brottas verkligen med svåra texter och tycks vilja finna något större och mer generellt i varje enskild människas handlingar. I slutkapitlet avslöjar hon också att det känsliga fältarbetet stundtals varit långt bortom alla vackra mål om att inneha ”den nödvändiga inlevelseförmågan” som hjälper forskaren att förstå världen såsom den ter sig i någon annans ögon. Jag känner all respekt för Hammarlins arbete, men kan inte frigöra mig från intrycket att det kunde ha gjorts lite mer hanterligt. Ett intryck är att Hammarlin behandlar den fenomenologiska ansatsen som om det vore fråga om ett nytt paradig som vetenskapssamhället måste övertygas om, att huvudsyftet varit att visa upp världen genom Heideggers ögon och att förstå sjuka människors erfarenheter och meningskapande i andra hand. Men att lägga så stor vikt vid att diskutera den teoretiska ansatsen kan förstås också sägas ingå i uppdraget att skriva en doktorsavhandling.

Men en onödig begränsning av den empiriska analysen tror jag ändå har uppstått som en följd av en konstlad motsättning mellan människors berättande och deras andra handlingar. Hammarlin ger intryck av att betrakta det egna arbetssättet med sin fenomenologiska ansats som ett kritiskt alternativ till ”human- och samhällsvetenskapens upptagenhet av det narrativa och diskursiva från sent 1980-tal fram till idag”. Hon säger sig vilja komma åt det som människor gör, men sällan talar om. Hon understryker samtidigt att berättelser inte alltid är detsamma som det man gör (s. 28). Men berättar gör vi och inte minst när vi drabbas av allvarlig sjukdom som tvingar oss att navigera mot nya mål i livet. Det finns förvisso många sätt att nalkas vad människor gör med sina erfarenheter av sjukdom och att studera deras berättande är inte en universalmedicin. Men att sortera bort berättandet, som en följd av att en fenomenologisk ansats som inriktas på vad människor gör, skulle förstås vara missriktat. I avhandlingen kommenteras berättelser, men varken berättelserna som sådana, målningarna, fotografierna eller andra produkter som kommit till genom de medverkandes skapande aktiviteter är centrala analytiska objekt. Här menar jag att det finns en delvis outnyttjad källa till insikter om vad de personer som ingår i studien gör med sina erfarenheter av psykisk

ohälsa och långtidssjukskrivning.

Som framgår av mina kommentarer är avhandlingen samtidigt ett mycket ambitiöst försök att bidra med ny kunskap om ett angeläget ämne som under lång tid stått i centrum för samhällsdebatten i Sverige. I tider då EBM (evidensbaserad medicin) dominerar idén om vad som är legitim forskning på området framstår Hammarlins avhandling som ett okonventionellt alternativ med ett viktigt kunskapsbidrag. Även om ett mycket litet antal personer ingår i studien är den inte sluten på ett sätt som reducerar bilden av vad det kan innebära att drabbas av psykisk ohälsa och långtidssjukskrivning. Avhandlingen är generöst öppen i sin resonerande ton och väcker stora frågor. Jag är övertygad om att många som på olika sätt är engagerade i arbetet med rehabilitering efter sjukdom i likhet med mig får många uppslag och tankar av att läsa den här avhandlingen.

Georg Drakos, Stockholm

Fredrik Skott: *Folkets minnen. Traditionsinsamling i idé och praktik 1919–1964*. Institutet för språk och folkminnen i samarbete med Göteborgs universitet, Göteborg 2008. 386 s., ill. English summary. ISBN 978-91-7229-049-5.

Fredrik Skott forsvarte denne avhandlingen i historie; hovedoppslaget er en ny lesning av innsamlingen av folkelige tradisjoner i Sverige i første del av 1900-tallet. Dette skjer ved hjelp av detaljerte studier av sentrale innsamlingsprosjekter, innsamlere og informanter. Hovedvekten ligger på Vest-Sverige og innsamling i regi av Västsvenska folkminnesarkivet. Skott innleder sin fremstilling med en slags mangelbeskrivelse: Sentrale deler av den svenske etnologien har siden 1970-tallet vært så ideologikritiske overfor den tidligere tradisjonsinnsamlingen og dens resultater i form av kildemateriale og fortolkning at den ikke har evnet å se nyansene og det historisk komplekse i fortidens interesse for ”folketradisjonen”. Skott påpeker at det lenge har rådet en konsensus i det etnologiske fagmiljøet om at materialet i tradisjonsarkivene har vært forankret i et borgerlig, nasjonalt, nostalgisk og harmoniserende syn på ”den gamle bondekulturen”.

Boken er disponert som en kritisk etterprøving av eldre påstander om tradisjonsarkivenes og tradisjonsprosjektenes borgerlige elendighet: Var de uttrykk for en konservativ nasjonalisme? Var de elitens motbilder

av en gjenstridig folkelig klassekultur? Var de nostalgiske idealiseringer av en bondekultur som aldri har eksistert? Forfatteren besvarer samtlige spørsmål negativt. Hans hovedhypotese er at det tidlige 1900-tallets tradisjonsinnsamling var et heterogent prosjekt både sosialt, kulturelt og politisk.

Det grunnleggende ved Skotts studie er at han undersøker tradisjonsarkivene og deres innhold i vid forstand. Med vekt på arkivet i Göteborg viser han hvordan de ble bygd opp i et komplisert samspill mellom politiske initiativer, nasjonal-radikale ideologier, individuelle særtrekk hos aktørene og informantene. Særlig spennende er Skotts redegjørelse for politiske debatter i Riksdagen og andre steder, hans analyse av de 154 personene som sto for innsamlingen av 90 % av tradisjonsmaterialet i Vest-Sverige, og av interaksjonen mellom enkelte sentrale informanter og innsamlere.

Ved sine detaljerte kildestudier viser Fredrik Skott hvordan det å ha en nasjonalt rettet interesse for folke-minner ikke var identisk med å innta en høyreorientert posisjon. Like vanlig var det å ha liberale eller sosialdemokratiske posisjoner. Poenget var for mange at det å samle inn folketradisjonene ble sett som en måte å gi "folket" en historie på. Også blant tradisjonsforskerne selv var koblingene til den sosialdemokratiske bevegelsen mange og til dels overveiende. Tradisjonsinnsamlingen kan derfor forstås som del av en kulturkamp nedenfra og som et komplekst spill mellom lokale, nasjonale og internasjonale perspektiver. I den grad det kan spores "motbilder" i tradisjonsmaterialet, er det nedtegnernes, bygdeforskernes eller lokalhistorikernes. Disse "motbildene" handler om noe annet enn borgerlig nasjonsbygging, de handler om storheten og viktigheten i "det egne", i lokalsamfunn og region. Også urbane og arbeiderorienterte folkeminner fant etter hvert veien til tradisjonsarkivene.

Undersøkelsen har elementer av institusjonshistorie, disiplinshistorie og personhistorie, men er vel samlet sett *en kritisk metastudie*. Dermed beveger den seg på et meget komplekst analytisk felt som handler om å studere korrelasjoner mellom noe forholdsvis abstrakt eller abstrahert – ideologi, institusjoner – og noe som lar seg etterspore mer konkret i form av praksis og aktører. Det hadde styrket avhandlingens posisjon om den klarere hadde diskutert dette analytiske feltet og sammenlignet seg med andre studier av samme type.

Man kan også spørre hvilke forskere og forskningsretninger Skott ønsker å diskutere med. Det går en linje mellom enkelte forskere av en tidligere generasjon som Skott vil distansere seg fra. Konkret nevner han Jonas

Frykman, Anders Salomonsson og Agneta Lilja og deres ganske generelle karakteristikk av det eldre tradisjonsmaterialet. Antagelig er Skott uenig i disse forskernes konkrete tolkninger av det eldre materialet, men han unnlater å nevne at han i forskningsperspektiv ser ut til å stå ganske nær dem.

Leseren får med andre ord bare en liten skisse og noen få detaljer av det forskningslandskapet Skott plasserer sin avhandling inn i. Vel så nærliggende som å holde et litt overflatisk oppgjør med svensk 1970-tallsetnologi kunne det vært å diskutere med de etnologer og folklorister som i og – kanskje særlig – utenfor Sverige de siste årene har funnet nye veier inn i de eldre tradisjonsarkivene. Siden Skott valgte å disputere innenfor faget historie kunne han også med fordel ha satt sitt prosjekt i sammenheng med den økte interessen blant historikere for historieforståelse og historiebruk. Det kan godt være at han her hadde funnet vel så interessante samtalepartnere for sitt eget prosjekt.

Når det gjelder *teoretiske og metodiske perspektiver* står Skott trygt forankret i en kildekritisk historikertradisjon. Det bærer ham gjennom det sammensatte kildematerialet, men det gir ham ikke så veldig mange gjennomgående begreper og dermed overgripende perspektiver. I sentrum for Skotts interesse står det faktum at en spesifikk måte å omtale og forklare folkeminnene på blir dominant i ganske brede miljøer av politikere, akademikere og lokale aktører tidlig på 1900-tallet. For å sette dette egentlig ganske besynderlige fenomenet i et større perspektiv kunne han f.eks. fått inspirasjon fra den norske sosiologen Rune Slagstads bok *De nasjonale strateger* (1998) og ikke minst debattboken viet Slagstads bok – *Kunnskapsregimer* (1999, red. Erik Rudeng). Her kunne Skott lett ha funnet glede i begreper som kunnskapsregimer, strategiske miljøer, nasjonale strateger eller styringsideologier. Om han hadde ønsket å bevege seg videre, kunne han sikkert også ha innlemmet Foucault-inspirerte, diskursanalytiske perspektiver i sin undersøkelse, slik f.eks. Bo G. Nilsson gjør i sin beslektede avhandling *Folkhemmets arbetarminnen* (1996). En annen mulighet hadde vært å anlegge et profesjonaliseringsperspektiv på innsamlingen og arkivoppbyggingen, slik Agneta Lilja gjør i sin avhandling fra 1996 (*Föreställningen om den ideala uppteckningen*). Men Skott gjør ikke noe av dette. I stedet styrer han unna alle forsøk på større, sammenfattende analyser av hvordan den retorikken som bærer alle hans aktører, kunne bli et konsensusfelt i så stor grad som tilfellet var.

Som allerede avhandlingens tittel sier, fokuserer Skott

på en ganske lang periode, nærmere 50 år eller mer presist 1919–1964. Årstallene avgrenses av på den ene siden opprettelsen av Västsvenska folkminnesarkivet og på den andre siden Carl Martin Bergstrands avgang som leder for dette arkivet. Når Skott beskriver tradisjonsinnsamlingen og arkivoppbyggingen virker det som om det meste skjer i en sammenhengende tidsstrøm. Det blir ikke veldig klart reflektert inn at man gjennom den aktuelle 50-årsperioden har å gjøre med minst 2–3 generasjoner folklorister, folkelivsforskere og kulturteoretikere. I de første årene er det ikke vanskelig å se hvordan motivasjonen for tradisjonsinnsamlingen var samtidskulturens forfall og oppløsning. Derimot får ikke Skott like tydelig frem at det skjer en forskyvning i perspektivet på slutten av 1930-tallet, særlig med sentrale forskere som Sigurd Erixon og Carl Wilhelm von Sydow. I sin nylig utkomne fagbiografi om von Sydow har Nils-Arvid Bringéus (*Carl Wilhelm von Sydow som folklorist*, 2006) vist hvordan denne sentrale forskeren vekslet mellom flere posisjoner – folkeminneforskningen var ikke bare fortidsforskning, men også samtidsforskning, og selve ”tradisjonen” var ikke bare en statisk fortidsstørrelse, men noe som måtte forstås som dynamisk og historisk foranderlig. Slike posisjoner gjorde at det etter hvert ikke er dekkende å beskrive tradisjonsforskningen som dominert av devolusjonistiske perspektiver. Hos sentrale skikkelser som Erixon og von Sydow var ikke folketradisjonen bare ”rester”, men det å samle inn eldre folketradisjon handlet om å gi folkelivsforskningen en tidsdybde. ”Tradisjon” ble ”manns minne”, og innsamling og forskning ble et studium av forandringen som sådan og av tradisjonens sosiale og kulturelle funksjoner.

Dette var perspektiver som åpnet for den utviklingen man kan spore hos forskere og innsamlere som Mats Rehnberg og andre, og der innsamling av personlige minner og dokumentasjon av individuelle horisonter blir viktigere. En parallell finnes hos historikeren Edvard Bull d.y. i Norge på 1940- og 1950-tallet: Å samle inn arbeidertradisjon handlet om å vise at arbeiderkulturen ikke bare var en kollektiv størrelse, men også var individuell og variert. På den måten var ”historien nedenfra” noe som utfordret makten og ideologien også innenfor arbeiderbevegelsen selv. Dette er en viktig horisont i Bo G. Nilssons tidligere nevnte avhandling. Nilsson peker nettopp på flere diskursive skifter innenfor den etnologiske fagtradisjonen, og han viser hvordan disse skiftene la grunnlag for endringer i motivasjonen og metoden for innsamling og skriftfesting av ”minner”. Slike skifter finner man klare spor av også i Fredrik

Skotts materiale, men han reflekterer det ikke egentlig inn i sin egen analyse.

Skott har nok mye rett i sin kritikk av en foregående generasjon svenske etnologer som avfeide de eldre tradisjonsarkivene som uttrykk for borgerlig, konflikt-dempende og nostalgisk nasjonalisme. I sitt ønske om å tilbakevise slike fagmytologier kan det imidlertid være at Skott samtidig ikke helt fanger opp en annen dimensjon i den kritiske diskursen rundt de eldre tradisjonsarkivene, nemlig den omfattende *diskusjonen om representasjon*. Denne diskusjonen handler om hvorvidt bestemte skriftlige og/eller materielle uttrykk kan si noe vesentlig om en kulturform i fortid eller samtid. Dette var en diskusjon som startet allerede på 1970-tallet, ikke minst under påvirkning fra antropologien. I de siste tiårene har den såkalte post-koloniale diskusjonen gitt ytterligere dimensjoner til problemstillingen: Hvordan kan ett språk og ett medium gjøre annet enn å befeste bildet av ”den andre” som noe annerledes, fjernt, som en gjenstand?

Skott forholder seg egentlig ikke til spørsmål av denne typen. Det gjør at han kanskje ikke alltid treffer like presist og sentralt når han kritiserer kritikerne av de eldre tradisjonsarkivene. Han fanger ikke heller like klart opp at slike spørsmål også har dominert i tidligere periodeskifter i tradisjonsinnsamlingens historie. Det er f.eks. ikke vanskelig å finne representasjonsproblematikken også i eldre argumentasjon for at det var viktig å drive innsamling av arbeiderminner. Tidligere nevnte Edvard Bull d.y. var f.eks. på 1940-tallet opptatt av å revitalisere hele arbeiderbevegelsen ved å kritisere den ensidige representasjonen av folkekultur i norske museer og samlinger. Bull mente det var på tide å skrive også denne kulturen inn i det nasjonale prosjektet. Ifølge ham tillot ikke den nasjonale bonderomantikken en slik innskriving – det måtte ny innsamling og nytt arkivmateriale til. Rett nok var de eldre tradisjonsarkivene og innsamlerne mer varierte enn mange har påstått. Men samtidig fant det sted en klar forskyvning i ideologi og forskningsperspektiver i og med arbeiderminneinnsamlingene i tiden omkring andre verdenskrig.

Bak denne forskyvningen finner man en tematisering av *maktperspektivet*: Hvem definerer hva ”folket” er og hva deres kultur består i? Det går heller ikke Skott særlig mye inn på. I lys av de siste tiårenes diskusjoner kunne han ha utvidet maktperspektivet til å handle om forholdet mellom generasjonene, mellom kjønnene, mellom ulike typer eliter og ulike typer studieobjekter og mellom sosiale grupper. I lys av maktperspektivet blir det kanskje litt for enkelt – som Skott gjør – å spørre om

forskerne, de arkivansatte eller innsamlerne sto mer eller mindre fjernt fra "folket", for "folket" er uansett politisk standpunkt en ideologisk konstruksjon tatt i bruk for ulike formål. Kanskje man finner den tyngste kritikken fra 1970-tallsetnologene knyttet til objektifisering av (folke)kulturen. Ser man nærmere på f.eks. Frykmans kritikk, er den like mye en kritikk av arkivenes registreringssystemer, altså av de kontekstløse samlingene. At tradisjons-samlingene for ettertiden blir kontekstløse, er et premiss som jo (stiltiende) aksepteres også av Fredrik Skott. Konteksten må rekonstrueres, og bare i beskjeden grad er det faktisk mulig.

Fredrik Skott har overbevisende argumentert for at svensk tradisjonsinnsamling i første del av 1900-tallet ikke var noe entydig borgerlig-nasjonalistisk prosjekt. Men likevel kan vel prosjektet ha vært "borgerlig" – om man ikke gjør begrepet til et politisk begrep? Det er fristende å anta at tradisjonsforskningen i hvert fall forble et borgerlig prosjekt i kulturell forstand. Den handlet om å forstå "de andre" via den kulturelle elitens språk, metoder og institusjoner. At man også i politiske radikale kretser var opptatt av folketradisjonene, kan tolkes som en slags kulturell selvproletarisering: Arbeiderne fikk en historie, en tradisjon og en nasjonal tilhørighet først dersom de kunne kobles til bøndernes historie. Dermed aksepterte man samtidig at arbeiderne som del av det moderne, urbane industriprosjektet var rotløse, historieløse og tradisjonsløse. Michel Foucault ville antagelig i møte med dette hatt atskillig å si om hvordan maktens språk slår innover og umyndiggjør de undertrykte.

Disse kritiske poengene skal imidlertid ikke på noen måte stenge for det som er mitt hovedintrykk: Fredrik Skott har skrevet en grundig, veldokumentert og ikke minst overbevisende studie. Synet på den svenske tradisjonsinnsamlingen og tradisjonsforskningen i første del av 1900-tallet må etter dette revideres. Skotts undersøkelse gir også mange viktige perspektiver på situasjonen i andre nordiske land.

Arne Bugge Amundsen, Oslo

Björn Ohlsson: *Vi som stannade på Volvo – en etnologisk studie om äldre bilindustriarbetarens arbetsliv och framtidsplaner*. Bokförlaget Arkipelag, Göteborg 2008. 352 s., ill. English summary. ISBN 978-91-85838-75-2.

Sverige har en åldrande befolkning där en minskande andel förvärvsarbetande ska försörja en allt större andel

pensionärer. Kan problemet lösas genom att pensioneringen skjuts upp och att arbetslivet på så sätt förlängs några år? Tendensen finns redan; pensionsreformer premierar den som inte slutar arbeta före 65 års ålder. Helst ska man jobba vidare till 67, eller kanske ännu längre. Men vill man och klarar man det efter 30–40 år i intensivt rationaliserat och effektiviserat industriarbete?

Etnologen Björn Ohlsson tar sig an frågorna genom att samtala med äldre arbetare, fackligt förtroendevalda samt tjänstemän vid Volvo Torslandaverken i Göteborg. Han vill veta vad de många åren på Volvo har betytt för arbetarnas inställning till livet och arbetslivet, liksom hur de ser på förutsättningarna att fortsätta arbeta fram till den reguljära pensionsdagen. Platsen för materialinsamling är väl vald. Göteborg är starkt industriberoende och redan på Volvo Torslandaverken fanns 5 528 anställda vid undersökningsåret 2005. Hur många som blir kvar efter Volvos senaste varsel innevarande vinter är förstas oklart – ämnet har en särskild aktualitet idag när fordonsindustrin krisar.

Avhandlingens empiriska stomme utgörs av inspelade och transkriberade intervjuer med 16 äldre arbetare. Informanterna valdes ut i samverkan med arbetsledningen och intervjuerna gjordes med företagets medgivande under arbetstid. De intervjuade är med få undantag anonymiserade. Vid sidan om intervjuarbetet har författaren också gjort anteckningar och observationer vid sina besök på Volvo, men ingen deltagarobservation.

Volvoandan och globaliseringen

I Björn Ohlssons analys är kapitalet/företagsledningen en ständigt närvarande maktstruktur som anger förutsättningarna för arbetsprocesserna och för arbetarna. Synliga och osynliga maktförhållanden begränsar individernas inflytande, men det finns ändå arbågsutrymme. I sociologen Anthony Giddens efterföljd ser författaren människor som väljer mellan olika handlingsalternativ och som kan påverka de sociala situationerna. Med det historiematerialistiska perspektivet hamnar klassbegreppet i centrum – klass som objektiv tillhörighet och som subjektiv identifikation anser författaren vara mer betydelsefullt än bestämningar som generation, kön eller etnicitet när arbetsfördelning och maktförhållanden i arbetslivet ska förstås. "Klass händer" genom en process där människors gemensamma erfarenheter känns, gestaltas och artikuleras – skriver författaren, med hänvisning till historikern E.P. Thompson – och klassmedvetande blir då resultatet av subjektiva erfarenheter av underordning, av solidaritet och konflikt.